

UDK 141.82; 316.323.6:316.343.63

Петре Т. Георгиевски¹

Филозофски факултет

Институт за социологија

1000 Скопје, Р. Македонија

АКТУЕЛНОСТА НА МАРКСОВАТА ТЕОРИЈА НА ОТУГУВАЊЕ²

Апстракт

Иако концептот на отуѓување се сретнува во учењата кои му претходеле на Марксовото, пред сè, во класичната германска филозофија, сепак концептите *отуѓување* и *практика* се клучни во Марксовата теорија за општеството. Во конституирањето на теоријата на отуѓување, К. Маркс тргува од дефинирањето на човекот како природно и општествено битие и во текот на одредени историски и општествени периоди и контексти тој се отуѓува од својата суштина- трудот. Условие на приватна сопственост над средствата за производство, наемен труд и профит во капиталистичката општествена формација во која е карактеристична поделбата на трудот и врз неа создадената класна поделба и експлоатацијата на работниковиот труд, доведуваат до отуѓување и до „фетишизам на стоката“. Во овој контекст Маркс ги разгледува следните форми на отуѓување: а) отуѓување на резултатите или производите од својот труд; б) отуѓување од природата во која живее; в) отуѓување од другите луѓе; г) отуѓување од самиот себе (т.е од своите историски создадени можности). На тој начин Маркс отуѓувањето го поимал како дехуманизација на човекот.

Марксовото решение на проблемот на отуѓениот труд е создавање на социјалистичко или комунистичко општество во кое средствата за производство ќе бидат во заедничка сопственост, а специјализираната поделба на трудот ќе биде укината..

Со оглед на тоа што реалсоцијализмот „доживеа крах како неуспех на модерната“ (З. Бауман), од една страна, и видливиот самрак на неолибералниот капитализам, од друга страна, Марксовата теорија на отуѓување станува уште поактуелна, посебно и во земјите на транзиција во кои карактеристична е висока стапка на невработеност и во кои „постмодерниот капитализам“ својот капитал и подвижната лента на производство по пат на *“outsourcing”* (кај нас познати како странски ивистиции) по потрага на евтина работна сила, созда-

¹ petgeorg@ukim.edu.mk

² Овај рад презентован је на научном скупу „Марксизмот денес“, одржаном на Филозофском факултету у Скопљу у организацији Филозофског друштва Македоније у првој половини 2015. године. Организатор се обавезао да радове учесника овог скупа објави у часопису *Филозофска трибина*, али то до сада није урадио. Због тога сам рад први пут понудио редакцији часописа *Балканске синтезе*, у коме се објављују прилози и на језицима балканских народа. Ипак, скрећем пажњу на један термин који у српском језику има другачије значење него у македонском. То је термин „стока“, који се на српски језик преводи термином „роба“, одагле и кованица „стоково производство“ („робна производња“). Текст сам понудио поводом обележавања 200 година од рођења великана и класика социологије и других друштвених наука. Оригинална верзија текста унеколико је допуњена кратком анализом феномена „прекаријат“, новом социјалном категоријом у неолиберализму – прим. аутора.

ва *екстра профит* и со тоа експлоатацијата и отуѓувањето на вработените во претпријатијата и компаниите не се намалува. Во денешната фаза на капитализмот карактеристична е *кризата* на и во трудот која е проследена уште со два вида на криза: криза на и во образованието и криза на идентитетот на претпријатието или компанијата.

Во неолибералниот капитализам кризата на и во трудот доведе и до создавање на нова социјална категорија на работници наречена прекаритет (*précarité*), што се изразува прку несигурноста за добивање на работа и кога ќе се добие на нејзино одржување. Тоа е основната причина на отуѓување на оваа категорија работници. Таквата несигурност на работното место е карактеристично и за земјите на транзиција, вклучувајќи ја тука и Република Македонија.

Клучни зборови: суштина на човековото битие, отуѓување, фетишизам на стоката, неолибарален капитализам, криза на и во трудот, прекаритет.

ВОВЕД

Иако концептот на отуѓување се сретнува во учењата кои му претходеа на Марксовото, пред сè, во класичната германска филозофија, сепак концептите *отуѓување, практика, општествена класа и класна борба, револуција* се клучни во Марковата теорија за општеството. Во конституирањето на теоријата на отуѓување, К. Маркс тргува од дефинирањето на човекот како природно и општествено битие и во текот на одредени историски и општествени периоди и контексти тој се отуѓува од својата суштина – трудот. Според Маркс, човекот за да егзистира прво треба да ги задоволи своите природно-биолошки потреби и откако нив ќе ги задоволи тој ги остварува своите специфично човечки особини. Човекот тие свои генерички осбини може да ги оствари само во заедница со други луѓе и во одреден историски тип на општество. Оттука, Маркс можел да напише во шестата теза за Фохербах дека „...човековата суштина не е нешто апстрактно што бидува во секој поединечен индивидуум; во својата стварност тој е целост на општествени односи“ (Маркс и Енгелс, 1975: 7) и само како слободно и дејствено битие може да се потврди. Понатаму, како што тој пишува во *Економско-филозофските ракописи*, „во преработката на предметниот свет човекот прв навистина се потврдува себе како *генеричко суштество*. Тоа производство е неговиот дејствен генерички живот. Благодареејќи на тоа производство природата се покажува како *негово* (на човекот) дело и негова стварност. Затоа предметот на трудот е *опредметување на родовскиот (генеричкиот) живот на човекот*: човекот се удвојува себе не само интелектуално, како што е тоа случај во свеста, туку и реално, дејствено, и се посматра самиот себе во светот што го создал сам. Затоа отуѓениот труд, одземајќи му го од човекот предметот на неговото производство, му го одзема со самото тоа и неговиот *генерички живот*, неговата вистинска родова предметност...“

(Маркс и Енгелс, 1961: 274). И подоцна, во *Капиталот*, Маркс застапува исто гледиште, тврдејќи дека „царството на слободата, всушност почнува дури таму каде престанува трудот што е одреден со нужноста и со надворешната целесообразност“ (Маркс, 1975: 744) како принуда и дека „царството на слободата лежи од онаа страна на материјалното производство“. Човекот кога произведува само за да ги задоволи своите физиолошко-биолошки потреби, тогаш своите човечки функции ги сведува на животински и не се остварува како човек и тој не е слободен. „Царство на слободата“ на човекот, можно е да се оствари само во таков тип на општество во кое „слободниот развиток на секој поединец е услов за слободниот развиток на сите“, како што е подвлечено во *Манифестот на комунистичката партија* (Маркс и Енгелс, 2008: 50). Со сето ова, Маркс ја продолжува вековната традиција на европската хуманистичка мисла, настојувајќи да ги открие предусловите и условите на нејзиниот идеал за слободен и сестрано развиен човек.

Меѓутоа, Маркс увидел дека такви предуслови и услови во општествата кои припаѓаат на економската општествена формација-капитализам не постојат и во таков историско-општествен контекст во кој човекот живее е отуѓен од својата генеричка суштина. Според Маркс, отуѓениот труд е основа на сите други форми на отуѓување. Оттука, разотуѓувањето како процес за Маркс не може да настане и да се остварува во услови на капиталистичката економска формација на општеството, туку во радикално нова економска формација на општеството што тој ја нарекува *комунизам* со неговата прва фаза *социјализам* во која треба да започне овој процес на разотуѓување и што ќе настане по пат на социјална револуција.

Со оглед на фактот што и во денешната фаза на капитализам што многу автори ја нарекуваат фаза на „неолибарален“ капитализам, други пак ја нарекуваат фаза на „посткапитализам“ не го надминува клучниот однос „наемен труд-капитал“ и уште повеќе ја проширува приватизацијата и врз традиционалните јавни сфери како што се или беа железниците, поштите, образованието, медиумите итн.; формите на отуѓување и самоотуѓување на работникот, човекот не исчезнуваат, туку се прошируваат. Оттука, актуелноста на Марксовата теорија на отуѓувањето. Токму во неолибералната фаза на капитализмот се случува неколку глобални промени проследени со несогледливи последици: 1) свртување од производствениот труд кон потрошувачкото општество; 2) криза на трудот и во трудот и пораст на стапката на невработеност на школувана работна сила која со години чека работа со што не може да се потврдува као човечки генерички суштества, е израз на остра форма на отуѓување и самоотуѓување; 3) новите технологии на развиените глобализирачки земји се селат во земјите со евтина работна сила со цел транснационалните компании настојуваат да остварат не само профит туку и екстра профит и преку *експлоатација* на работната сила која е мошне ниско платена во однос на работната сила во домицилните земји. Како израз на кризата на трудот и во трудот во контекст на неолиберализам се врши трансформација и на општествената структура, покрај другото и со појавата на нова

социјална категорија на работници наречена „прекаритет“.³ Ова се случува и во земјите на „транзиција“ меѓу кои спаѓа и Република Македонија чија владеачка партократија тоа го промовира и остварува преку „олеснувачките и најповолни услови за странско инвестирање“ и многубројните и повторувани *road shows* на нејзини претставници во многу земји на сите континенти на планетава.

Сепак, целта на овој прилог не е целосно изложување на Марковата теорија на отуѓување и изнесување на сите аспекти на нејзината актуелност, туку да се дадат основните нејзини карактеристики и да се согледа во што се состои нејзината актуелност во фазата на современиот неолиберален капитализам. Актуелноста на Марковата теорија на отуѓување се состои и во тоа што сите проблеми што се случуваат за време на 19. век кога Маркс живеел и творел не се надминати и денес се присутни, како што се: експлоатацијата на работниците, голема невработеност и сериско производство на несигурност, сиромаштво проследено со гладување, неизвесна перспектива на младината за успешна професионална кариера и задоволителен начин на живот и постојаните циклични кризи на капиталистичкиот систем.

ОСНОВНИТЕ КАРАКТЕРИСТИКИ НА МАРКСОВАТА ТЕОРИЈА НА ОТУЃУВАЊЕ

Карл Маркс во *Економско-филозофските ракописи* кои заедно со *Капиталот* претставуваат темел на неговата теорија на отуѓување и негово надминување, покрај другото, истакнува дека човекот производител се отуѓува не само од производите на неговиот труд, туку тие присвоени од неработниците се претвораат во извор на моќ со чија помош ги присилуваат работниците да работаат под нечовечки и сè полоши услови. Така тој во прилогот под наслов „Отуѓен труд“ во *Економско-филозофските ракописи* истакнува и експлицитно тргнува од современиот политичко-економски факт: „Работникот станува толку посиромашен колку повеќе богатства произведува, колку повеќе расте моќта и размерите на неговото производство“. Стоковото производство е карактеристично за капитализмот и затоа „работникот станува толку поевтина стока“, која се купува на пазарот на трудот како и секоја друга стока, „колку повеќе стоки создава“ (Маркс и Енгелс, 1961: 266). Во директна пропорција со *порастот на вредноста* на предметниот свет расте *обезвреднувањето* на човечкиот труд. Оттука, според Маркс, трудот не произведува само стоки: тој се произведува самиот себе и работникот како стока, при тоа во истата онаа пропорција во која тој произведува воопшто стоки. Така, тој факт го изразува само следното: предметот произведен од трудот, неговиот производ, му противстои на трудот како некое туѓо *суштество*, како *сила што не зависи* од производителот. Продуктот на трудот е труд фиксиран во некој производ, предметен во него, тоа е *опредметување* на трудот. Остварувањето на трудот е негово опредметување (Маркс и Енгелс,

³ Произлегува од францускиот збор *précarité*, што означува несигурност, привременост.

1961: 266). Меѓутоа, треба да се истакне дека за Маркс опредметувањето на трудот на работникот во производите на својот труд не е само по себе отуѓување. Напротив, тоа е суштинска карактеристика на човекоот како човек, односно дека преку тоа опредметување човекот се потврдува и реализира како човек. Но, во одредени општествени услови и посебно во капиталистичкиот начин на производство ова опредметување на човековиот и посебно на работникот прераснува во негово *отуѓување* и *самоотуѓување*. Во оваа смисла, Маркс напомува дека во услови што се претпоставени од политичката економија, ова остварување на трудот, ова негово претворање во стварност, истапува како *исклучување* на работникот од *стварноста*, опредметувањето истапува како *загуба на предметот и заробување од предметот*, присвојувањето на предметот како *отуѓување*, како *самоотуѓување*. Во таквите општествени услови, според Маркс, опредметувањето истапува како загуба на предметот во толкав степен, што на работникот врз основа на сопственост на средставата за производство што нему не му припаѓаат, му се одземаат најнужните предмети и тоа не само предмети за работа, туку и за живот. Во капиталистичкиот систем на производство и на општествени односи, Маркс ја забележал тенденцијата, според која, колку повеќе работникот произведува, толку тој помалку може да троши; колку повеќе вредности создава толку повеќе самиот тој се обезвредува и се лишува од достоинство; колку повеќе е оформен неговиот производ толку повеќе е понагрден работникот, колку е покултурно нештото што е создадено од него, толку повеќе тој самиот прилега на варварин; колку е помоќен трудот толку е понемоќен работникот; колку повеќе има дух работата вршена од него, на толку поголемо умствено опустошување и толку поголемо поробување од природата се подложува самиот работник (Маркс и Енгелс, 1961: 268).

Маркс одговара на прашањето што го поставува: во што се состои самоотуѓувањето на трудот? Прво, во тоа што трудот за работникот е нешто *надворешно*, што не му припаѓа кон неговата сушност; во тоа што во својот труд не се потврдува себе, туку се одречува, не се чувствува себе среќен туку несреќен, не ја развива слободно својата физичка и духовна енергија, туку ја измачува својата физичка природа и го упропастува својот дух. Затоа, работникот се чувствува добро само надвор од трудот, а во процесот на трудот се чувствува откинат од самиот себе. Нему му е добро тогаш кога не работи, а кога работи, му е лошо. Поради тоа неговиот труд не е доброволен, туку принуден; тоа е *принуден труд*. Тоа не е задоволување на потребите во трудот, туку само *средство* за задоволување на други потреби, а не потреба од труд. Така, според Маркс, надворешниот карактер на трудот за работникот се пројавува во тоа што тој труд не му припаѓа нему, туку на друг, и самиот тој во процесот на трудот не си припаѓа себе си, туку на друг. Во такви услови на отуѓување како резултат се добива таква положба што човекот (работникот) се чувствува слободно дејствен само при исполнување на своите животни функции- при јадење, пиење, во полов акт, во најдобар случај уште кога е во својот стан, при

украшувањето итн., а во своите човечки функции тој се чувствува само како животно. Тоа што му е својствено на животното станува судба на човекот, а човечкото се претвора во она што му е својствено на животното (Маркс и Енгелс, 1961: 271).

На тој начин, отуѓениот труд на човекот, отуѓувајќи ги од него 1) природата, 2) него самиот, неговата сопствена дејствена функција, неговата животна дејност, со самото тоа го отуѓува од него родот, тој го претвора за човекот *генеричкиот живот* во средство за одржување на индивидуалниот живот, неговата егзистенција. Во карактерот на животната дејност е содржан сиот карактер на дадениот вид, неговиот генерички карактер, а слободната свесна дејност токму и претставува генерички карактер на човекот. Самиот живот се покажува само како *средство за живот*. Свесната животна дејност непосредно го разликува човекот од животинската животна дејност. Токму поради тоа тој е генеричко суштество, т.е неговиот сопствен живот за него претставува предмет токму само поради тоа што тој е генеричко суштество. Само затоа, според Маркс, неговата дејност е слободна дејност. Отуѓениот труд го пресвртува тој однос на тој начин што човекот, токму затоа што е свесно суштество, ја претвора својата животна дејност, својата *сушност* само во средство за одржување на својата *егзистенција*. Животното го вообличува материјалот според мерката и потребите на оној вид на кој му припаѓа, додека човекот умее да произведува според мерката на секој вид и знае насекаде да му даде на предметот соодветна мерка; затоа човекот го вообличува материјалот и според законите на убавото.

Постои очигледна непосредна последица од тоа што е човекот отуѓен од производот на својот труд, од својата животна дејност, од својата генеричка сушност, претставува *отуѓувањето на човек од човек*. Имено, тоа што може да се рече за односот на човекот спрема својот труд и спрема самиот себе, напоменува Маркс, може исто така да се рече и за односот на човекот спрема друг човек, а исто така и спрема трудот и предметот на трудот на друг човек. Во овој контекст, преку отуѓениот, самоотуѓениот труд, работникот го породува односот спрема истиот труд од капиталистот, или како и да го викаат господарот на трудот. Значи, *приватната сопственост* е производ, резултат, нужно последица на *отуѓениот труд*, надворешниот однос на работникот спрема природата и спрема самиот себе (Маркс и Енгелс, 1961: 277-8).

Според Маркс, во рамките на капиталистичкиот систем заснован не само врз мануфактурната, туку и врз машиниската поделба на трудот,

„сите методи за повишување на општествената производна сила на трудот се вршат за сметка на индивидуалниот работник; дека сите средства за господарење и експлоатација над производителите, го осакатуваат работникот, го прават половина човек, го снижуваат него во придодаток на машината, со зголемување на маките од трудот и му ја

уништуваат неговата содржина, ги отуѓуваат од работникот духовните сили на процесот на трудот во онаа мера во која науката му се присоединува на процесот на трудот како самостојна сила; дека тие ги наградуваат условите под кои работи работникот, го подложуваат него во време на процесот на трудот на најситни и одвратни деспотии, го претвораат неговото време за живот во работно време... Но сите методи на производство на вишок на вредноста се едновремено и методи на акумулација, а секое раширување на акумулацијата станува обратно средство за развивање на овие методи. Оттука, излегува дека во онаа мера во која се акумулира капиталот, мора да се влошува и положбата на работникот, па каква сакале била неговата плата, висока или ниска. Најпосле, законот, што ја држи постојано во рамнотежа релативната пренаселеност или индустриската резервна армија со обемот и енергијата на акумулацијата, го приковува работникот за капиталот поцврсто отколку клинците на Хефес што го приковаа Прометеј за карпата“ (Маркс, 1975: 569).

Така, според Маркс овој општествен закон карактеристичен за капиталистичкиот систем, но и за неговата денешна неолиберална фаза, „... создава со акумулацијата на капиталот соодветна акумулација на беда“ и дека „акумулацијата на богатствата на едниот пол, значи, едновремено акумулација на беда, маки на трудот, ропство, незнаење, подивеност и морално деградирање на спротивниот пол, т.е на страна на класата што го произведува својот сопствен производ како капитал“ (Маркс, 1975: 569). Така, денес во светот еден отсто од населението располага со богатство колку 45 отсто од вкупното светско население.

Еден од најсублимираните изрази на отуѓувањето, Маркс го покажа во анализата на фетишкиот карактер на стоката и стоковото производство и посебно фетишизација на парите, што е карактеристична не само за *Економско-филозофските ракописи*, туку и за *Капиталот*, со што може да се види погрешката на оние автори-марксиста кои Маркс го делат на „млад“ и „стар“, се разбира во неговите сфаќања. Имено,

„таинственоста на стоковната форма се состои просто во тоа што таа им ги одразува на луѓето општествените карактери на нивните сопствени трудови како предметни карактери на самите производи на трудот, како општествени својства што произлегуваат од природата на овие предмети, а оттука и општествениот однос на производителите спроти целокупниот труд им го одразува како еден општествен однос меѓу предметите што постојат надвор од нив... Овде се случува само тоа, што опредметениот општествен однос меѓу самите луѓе зема во нивните очи фантазмогорична

форма на еден однос меѓу предметите. И за да му најдеме некоја аналогија на тоа, ние мораме да се свргиме кон магловитите региони на верскиот свет. Во него производите на човечката глава се појавуваат како самостојни суштества, надарени со сопствен живот, и кои се наоѓаат во однос меѓу себеси како и со луѓето. Така е и со производите на човечките раце во стокониот свет. Ова јас го викам фетишизам, што се прилепува на производите на трудот што тие се произведат како стоки и поради тоа е неразделно сврзан со стоконото производство. Овој фетишки карактер на стокониот свет... произлегува од особениот општествен карактер на трудот што произведува сока“ (Маркс, 1975: 75).

Овој фетишки карактер на стоката и стоконото производство посебен израз добива во парите. Така, со помош на приватната сопственост над средствата за производство, сопственикот може да отуѓува од другите луѓе и да ги присвојува за себе и сите други човекови вредности како што се љубовта, честа, совеста, знаењето, угледот и сл., Таа моќ на приватната сопственост Маркс впечатливо ја покажа во својата анализа на парите како најопшт и најапстрактен концентрат на приватната сопственост. Во оваа смисла Маркс „поетски се изразува“ (Milić, 1989) на следниот начин (на тој начин парите се маска за човековите недостатоци и мани и нивно покритие):

„Јас сум грд, но јас можам да си купам *најубава* жена, значи јас не сум *грд*, бидејќи дејството на *грдоста*, нејзината одбивачка сила се уништува од парите. Нека сум јас-според својата индивидуалност-*куц*, но парите ќе добават 24 нозе; значи, јас не сум *куц*. Јас сум лош, нечесен, несвесен, со дух скуден човек, но парите имаат почит, значи-почитуван е и неговиот сопственик. Парите се највисокото добро-значи, добар е и нивниот сопственик... Освен тоа, тој може да си купи луѓе со блескав ум, а зарем оној што господствува над луѓе со блескав ум не е поумен од нив? И зарем јас, што со помошта на парите сум способен да добијам *сè* зашто копнее душа човечка, зарем јас ги немам сите човечки способности?“ (Маркс и Енгелс, 1961: 347-8).

Според Маркс, во рамките на капиталистичката машинска поделба на трудот, настанува „...техничко потчинување на работникот и тоа под еднообразниот од на средствата на трудот и своеобразниот состав на работното тело од индивидуи од обата пола и од различна возраст создава една касарнска дисциплина, што се изградува во совршен фабрички режим и наполно го развива веќе порано спомнатиот труд на врховниот надзор, значи и поделбата на работниците на рачни работници и надгледници на трудот, на општи индустриски војници и индустриски подофицири“ (Маркс, 1975: 373). Овие надгледувачи, контролори или „подофицири“ на трудот на работникот, според Маркс

не се ништо помалку сурови од капиталистите сопственици на фабриките, а со тоа и на непроменливиот капитал. На тој начин, „својата противречна и антагонистичка природа на капиталистичкиот начин на производство оди дотаму да го смета дури растурништвото на животот и здравјето од работникот, снижувањето на неговите услови за живот, како економија во применувањето на постојниот капитал, а со тоа како средство за зголемување на профитната норма” (Маркс, 1975: 85). Ова го изразува високиот степен на отуѓување и самоотуѓување на работниците. Оттука е во право францускиот теоретичар Лисјен Сев, кога истакнува во својата книга *Да се мисли со Маркс денес*, дека Маркс ги даде фундаментите на критиката на капитализмот и кризите низ кои поминува, како и карактеристиките на фетишкиот карактер на капиталистичкото стоково производство, заслуги што на Маркс не му ги оспоруваат денес и конзервативно орјентирани теоретичари (Sève, 2004). Исто така, еден од највлијателните економисти во светот, Нуриел Рубини (Nouriel Roubini), во интервјуто за “The Wall Street Journal” ја потврдил тезата дека со продлабочувањето на кризата, К. Маркс бил во право дека „капитализмот ќе се урне сам од себе“. На тој начин, според Рубини, Маркс ги создаде темелите за продолжување на револуционарната социјалистичка мисла, иако почесто фокусот се става врз политичкиот сегмент на неговиот труд, заборавајќи ја, при тоа, неговата економска анализа на капиталистичкиот систем. Така, по продолжениот период на нео-либерална индоктринација сè поголем број економски стручњаци повторно го „откриваат“ Маркса и им придаваат важност на неговите теории. Од денешна перспектива, нагласува Рубини, „со сигурност може да се потврди дека неговата теорија за осцилација на економските кризи сосема е точна“ (наведено, според <http://www.advance.hr/vijesti/> пристапено на 18. 3. 2015).

Од погоре изнесениот Марксов став за високиот степен на отуѓување на работникот преку „растурништво на животот и здравјето од работникот“, логично следи и прашањето: дали оваа тенденција и карактеристика на отуѓување и самоотуѓување не се препознава во земјите на „транзиција“ во кои спаѓа и Македонија и во кои се зацврсти „компрадорскиот“ или плачкашки тип на капитализам проследен со партоавтократско владеење на кич влади со отсуство на култура на одговорност?

Поради ова човекот мора да се бори за ди ги надимене овие општествени услови на негово поробување и отуѓување и да создава услови на разотуѓување. Според Маркс, разотуѓувањето се состои, пред сè, во оневозможувањето било кој поединец или општествена група да присвојува општествени својства кои непосредно не произлегуваат од нивната сопствена дејност и од индивидуалните човекови особини, туку се отуѓени од други луѓе.

Маркс сметал дека разотуѓувањето или хуманизацијата на човекот не може да се случи во капитализмот како епоха на економската формација на општеството, туку тоа ќе се случи преку револуција (со насилни или со мирни средства) во нова економска формација на општеството која ќе се одвива во две фази: социјализам и комунизам. Сепак, за Маркс,

„вистинското богатство на општеството и можноста за постојано проширување на неговиот процес на производство зависи не од должината на вишокот на трудот, туку од неговата производност и од повеќе или помалку богатите услови за производство, во кои тоа се врши. Царството на слободата всушност почнува дури таму, каде што престанува трудот кој е определен од нужда и од надворешната целесообразност; значи по самата природа на работата тоа лежи од онаа страна на сферата од вистинското материјално производство... Слободата во оваа област може да се состои само во тоа, што општествениот човек, здружените производители, рационално да ја регулираат неговата размена на материја со природата, да ја доведат под своја заедничка контрола, наместо таа нив да ги владее како некоја слепа сила; да ја вршат неа со најмалку трошење сила и под достојни и адекватни услови на природата од човекот. Но тоа секојпат си останува царство на нужноста. Но оданде од него почнува развитокот на човековата сила, која се појавува како самоцел, но која може да се расцвета само врз она царство на нужноста како негова основа. Скусувањето на работниот ден е основниот услов“ (Маркс, 1976: 744).

Оттука, за Маркс, разотуѓувањето на човекот може да започне само кога човекот ќе стане слободен и господар на својот труд како негова генеричка суштност; во друг поразвиен тип на општество од капитализмот, општество во кое „слободниот развиток на секој поединец е услов за слободен развиток на сите“ (*Манифест на комунистичката партија*, 2008: 50), во економска формација на општеството што Маркс и Енгелс ја имануваа со „комунизам“ (со две фази-социјалистичка и комунистичка) во комунистичката фаза, според нив, ќе биде укината општествената поделба на трудот, кога општеството го регулира општото производство: „...во комунистичкото општество никој не е ограничен од еден исклучителен круг на дејност, туку може да се усовршува во која и да било гранка, општеството го регулира целото производство и токму со тоа ми овозможува да правам денес едно утре друго, наутро да одам на лов, попладне да ловам риба, навечер да се занимавам со сточарство, а по вечерата да критикувам како годе сакам, а пртоа да не станам ловец, рибар, овчар или критичар“ (Маркс и Енгелс, 1989: 49). Значи, Маркс комунистичкото општество го поима, покрај другото, како слободно општество во кое е укината општествената поделба на трудот и специјализацијата во професиите. Ова на одреден начин противречи на претходното гледиште на Маркс изнесено погоре во *Капиталот* (том трети) дека трудот вложен во материјалното производство останува нужност и расцветот на царството на слободата е од онаа страна на материјалното производство-скусувањето на работниот ден е основниот услов. Поради тоа, еден број теоретичари со марксистичка оријентација, меѓу кои на пример Л.

Алтисер (Althusser) ова Марксово гледиште изнесено во заедничкиот труд со Енгес *Германска идеологија*, остро го критикуваат.

КРИЗАТА НА И ВО ТРУДОТ И ОТУГУВАЊЕТО ВО УСЛОВИ НА НЕОЛИБЕРАЛЕН КАПИТАЛИЗАМ

Во неолибералниот капитализам се случува неколку темелни глобални промени со несогледливи последици: 1) свртување од производствениот труд кон потрошувачката и кон потрошувачкото општество, што е отстапување од Рикардовото и Марксовото сфаќање за производството како темел на секое општество; 2) криза на трудот и во трудот и пораст на стапката на невработеност како значаен индикатор на човековото отуѓување; 3) одвојување на банкарскиот систем од државата и со тоа губење на контрола над банките и финансискиот капитал; 4) „outsourcing“ технологиите на „глобализирачките“ држави кон земјите на „третиот“ свет и оние кои се во долготрајниот процес на „транзиција“ кои имаат евтина работа сила (меѓу кои спаѓа и Република Македонија) и компаниите од овие земји кои инвестираат, остваруваат екстра профит врз основа на висок степен на експлоатација на вработените и без подобрување на животниот стандард на вкупното население, како што покажа истражувањето на Питер Еванс и соработниците кое било реализирано кон крајот на седумдесетите години во Бразил; 5) зголемување на јазот помеѓу сиромашните и богатите, што за последица има зголемување на стапката на сиромаштија не само кај работничката класа и селанството, туку кај средната класа и која сè повеќе исчезнува, раздробување на синдикалното организирање и јакнење на десницата и конзервативните општествени сили на штета на левицата со тешки и несогледливи последици за иднината на генерациите кои доаѓаат и на кои веќе минатите и денешните генерации веќе имаат потрошено и сè уште трошат повеќе од дваесет отсто од природните ресурси, како што наведува Жером Бенде во францускиот месечник *Le monde diplomatique*.

Свртувањето од производствениот труд кон потрошувачката означено како „општество на конsumerизам“, има повеќе општествени последици, меѓу кои може да се наведат неколку. Првата последица се состои во новите секторски поместувања од секундарниот кон терцијарниот, односно од терцијарниот кон кварталниот сектор (кон секторот на финансии, консултански, проектни и други услуги, со довршување на веќе порано започнатото поместување на работната сила од примарниот во секундарниот сектор. Втората означува нов вид на поделба на трудот, помалку по моделот на досегашните „занимања“ и повеќе по образецот на „полузанимања“, делумни вработувања (part-time) и работа „по потреба“, и тоа како по потреба на оние кои работат, така и на оние кои управуваат со работата. Третата последица се огледа во повторното врзување на местото на работа и местото на живеење, воспоставување нови видови на „куќна работа“ (што е повеќе резултат на информатичките технологии и „компјутеризацијата“ на трудот) и сл. (пошироко кај: Volčić, 2003).

Модерните денешни општества се карактеризираат, покрај другото со три вида кризи: 1) криза на трудот, криза на вработување и плаќање; 2) криза на идентитетот на претпријатието и 3) криза на образованието. Сите три кризи се поврзани и дејствуваат како споени садови. Овде ќе додадам само тоа дека обезвреднувањето на трудот по пат на намалување на платите, нестабилноста на работното место, привремената работа, настанува и поради зголемувањето на стапката на невработеност и конкуренцијата на пазарот на трудот што доведува до тоа „да се работи повеќе, а да се заработува помалку“. Меѓутоа, не само фордистичкиот, туку и постфордистичкиот начин на работа и производство ги разурнуваат слогата при работата, лојалноста кон претпријатието или компанијата и пошироко кон општеството во кое се живее, верноста кон претпријатието и меѓу работниците и пошироко меѓу вработените. Сето тоа не го намалува отуѓувањето на работниците, бидејќи не се надминува основниот постулат на доминантната економија во која „трудот се сведува на стока, исто како и секоја друга и се втемелува еден вид социјална филозофија која со ефикасноста се оправдува нееднаквоста. Но, како што исправно напоменува Мишел Исон, ниту една студија (за ваквата ефикасност) не дава доказ“ (Husson, 2007).

Во наведениот општествено-историски контекст, *трудот* го губи општественото значење и како што истакнува Жером Бенде (Bindé, 2002) најпрвин трудот се разредува, бидејќи исклучителното богатство кое го изнедрија првите две индустриски револуции, а третата е сè уште во тек, проследува и една ништо помалку исклучителна *редукција на времето*. Тоа е првата карактеристика која што укажува на кризата на трудот. Втората карактеристика на оваа криза на трудот, според Ж. Бенде, се состои во културното слизнување на вредностите во индустријализираните општества, а посебно во Европа, напоредно со порастот на „постматеријалистичките“ барања. Трета карактеристика во која се огледа односот вредност-труд и неговата криза може да се види преку одговорот на прашањето: дали трудот сè уште е главен фактор на производството? И во овој случај, пишува Ж. Бенде, сомневањето е дозволено. Прва причина, капиталот производ на трудот и неговата акумулација, сè повеќе настојува да го замени трудот. Втората причина е: во мера во која производството на општеството стана потрошувачка, беше потребно да се зголеми куповната моќ на работниците (што го правеше фордизмот), туку и да се ослободи времето за потрошувачка. Третата причина е: за да се зголеми продуктивноста на трудот, особено благодарейќи на технолошкиот прогрес, требаше и треба сè поголем дел од животното време да се посвети на образованието и стручното усовршување. Со други зборови, факторите вон трудот на крајот стануваат поважни од самиот труд, а во секој случај придонесуваат во осетното намалување на неговото траење. Потоа, кризата на трудот, според Ж. Бенде, се состои и во тоа што трудот станува непостојан, и со самото тоа извор на остри тензии: со право со години се инсистира врз актуелноста на темата за *невработеноста, ниските плати и нередовното плаќање*. Во разни краевина на све-

тот смета Ж. Бенде, се појави феноменот „раст без создавање на нова вредност“. Поради непостојаноста на трудот и работата, општеството се разединува на два дела. Оттука, кризата на невработеност треба да се сфати како аспект на една поопфатна криза : криза на самиот труд.

ПРЕКАРИТЕТ – НОВА СОЦИЈАЛНА КАТЕГОРИЈА НА ЕКСПЛОАТИРАНИ РАБОТНИЦИ

Кризата на трудот и во трудот доведува до феноменот наречен *прекаритет* и до промени во општествената структура. Прекаритет, според Пјер Бурдие, е „составен дел на еден *modus* на доминација од нов тип, заснован врз воспоставување на општа и трајна состојба на несигурност чија цел е да ги присили работниците на потчинување, на прифаќање на експлоатација“, експлоатација која е неминовна основна причина на нивното отуѓување, „истовремено изразен со мошне прикладен и речит термин *флексплоатација*“ (Burdije, 1999: 98). Понатаму, според П. Бурдие, прекаритетот создава подредени диспозиции кои се предуслов за една „поуспешна“ експлоатација, заснована врз поделбата меѓу оние, сè побројни, кои не работаат – и оние, сè помалку бројни, но работаат сè повеќе (Burdije, 1999: 99). П. Бурдие смета дека она што се преставува со прекаритетот како економски режим со цел да се обезбеди поголем економски пораст со кој што управуваат крути закони на некој вид општествена природа, всушност е еден *политички режим* кој може да биде воспоставен со активно или пасивно соучество на политичките власти. А против тој политички режим можни се отпор и политичка борба.

Современите проучувачи на трудот и неговата криза доаѓаат до сознание дека со техничко-технолошкиот развој, општествената структура значително се менува што се забележува во смалувањето на вработените во земјоделството, опаѓање на традиционалната вработеност во индустријата и спротивно нагло зголемување во вработеност во услужните дејности, подем на менаџерски, стручни и технички работи. Покрај ова, прекаритетот и флексибилноста на трудот доведоа не само до тектонски поместувања на глобалниот пазар на трудот туку и до создавање нова социјална категорија во општествената структура која е обесправена и која некои аналитичари ја нарекуваат „нова обесправена класа“⁴. Прекаритетот е глобален феномен што се појавува во 70-те години на минатиот век и се проширува и

4 Такво поимање изнесува Борис Живковиќ уште во насловот на својот текст „Tržište rada više nikada neće biti isto: Prekarijat – nova obespravljena klasa i globalni fenomen“ (www.advance.hr, пристапено 29. 11. 2016). Прекаритетот не може да се смета за општествена класа, бидејќи таа не е политички организирана и не води политичка борба, како што бара дефиницијата на поимот „општествена класа“ изнесена од К. Маркс во *Осумнаесетиот пример на Луј Бонапарта*. Имено, и самиот Б. Живковиќ во својот текст наведува дека прекаритетните работници „немаат ниту една година работен стаж... не се заштитени од страна на синдикатот на своето работно место и се наоѓаат на маргините на било какво работно организирање“, тогаш и е несфатливо поради што оваа нова социјална категорија ја именува со терминот „класа“.

засилува со политиката на глобализација, а во европскиот простор, според британскиот економист Гај Стендинг (Guy Standing) го сочинуваат три основни општествени групи. Првата група се губитници од класичната работничка класа, значи оние кои поради технологијата или де-индустријализацијата останаа и остануваат без работа и се селат во сервисната економија. Втората група ја сочинуваат оние кои ја прифаќаат несигурноста затоа што никогаш не имале стабилност, предвидливост и статус. Во третата група спаѓаат оние кои се образовани, посебно младината и младите професионалци, но фрустрирани со сопствената работа и со животниот статус и се со мали изгледи за напредување во кариерата. Г. Стендинг смета дека овој вид на нестабилност денес е срцевина на глобалниот капитализам што е смислен во главите на група економисти кон крајот на 70-те години на 20 век, потоа, наречени „неолиберали“ кои изнесоа теза дека државата со своето планирање и регулатива ја сопира економијата, па поради тоа, особено во Европа, неопходно е да се демонтираат елементите на „социјалната држава“, во системот вградени по Втората светска војна и со тоа да создаде предуслови за економски подем (наведено според: Živković, www.advance.hr, пристапено 29. 11. 2016).⁵

Ако станува збор за излезот или надминувањето на прекаритетот, тогаш П. Бурдије и Г. Стендинг различно гледаат. Имено, П. Бурдије смета дека против политичкиот режим што подржува и применува закони за флексибилност на работата, политичка борба е можна и потребна. Таа

„политичка борба може за цел да постави, по пат на добротворна и добротворно-активистичка дејност, да ги поттикне жртвите на експлоатација, сите оние кои се во вистинска или потенцијална прекарна позиција, заедно да работаат против разурнувачките ефекти на прекаритетот (помагајќи им да живеат и ‘цврсто да се држат’ и да се одржат, да го сочуваат своето достоинство, да се спротивстават на деструкцијата, деградацијата на сликата за себе, на отуѓувањето), а особено да се мобилизираат, на *меѓународен план*, односно на она ниво на кое се изразуваат ефектите на политиката на прекарнизација, за да се изборат против таа политика и да ја неутрализираат конкуренцијата што таа настојува да ја воспостави меѓу работниците на различни земји“ (Burdije, 1999: 99).

⁵ Како наводи Б. Живковиќ, „интересно е дека прекарната работа, односно донесување на ‘флексибилни закони за работа’ ја протежира и прочуената ‘Тројка’ – Европската комисија, Европската централна банка и Меѓународниот монетарен фонд- како клучен елемент на стратегијата за заздравување на економијата од европската периферија. Овде јас би додал дека уште за време на претседателот Оланд и Франција прифати донесување флексибилен закон за работа што повеќе беше во интрес на работодавателите, како што и законот за кој се залага и актуелниот претседател Макрон, предизвикаа масовни демонстрации од работниците и лево настроеното население.

Г. Стендинг, пак, смета дека во денешниот контекст, кога мултинационалниот капитал сака флексибилни, односно несигурни работници и може да ги пронајде било каде во светот, мали се изгледите во овој поглед нешто да се промени (наведено според текстот на В. Živković).

Меѓутоа, кризата на трудот може да се согледа и од еден друг аспект. Имено, сè поголемата механизација, автоматизација, роботизација и дигитализација на процесот на производство доведува до отпуштање на работниците и вработените од претпријатијата, како што доведе и до тоа да не се значајни неквалификуваните работи (активности). Повеќето машини ги извршуваат неквалификуваните задачи кои постојат. Но, исто така управувањето со машините ги ограничува човечките задачи помалку валоризирани и кои не ја нудат можноста на еволуција. На тој начин кризата на трудот е поврзана со една друга криза – криза на образованието или криза во образованието, пред сè на средното и високото образование. Двата степени на образование „на улица исфрлаат“ голем број квалификувани млади луѓе кои не наоѓаат место во претпријатијата (пошироко: <http://blogs.mediapart.fr/blog/denis-bismunt/260413>, пристапено на 3. 7. 2014).

Големиот број на млади луѓе кои имаат дипломи од средното и високото образование, а долго време чекаат работа на „пазарот на трудот“, сè повеќе ја покажуваат тенденцијата на *девалоризација (обезвредување) на дипломите*. Оваа тенденциска правилност, како и претходно назначената што се изразува во непостојаноста на постојано вработување, невработеност и повремено вработување или вработување на одредено време и слабо платениот труд и посебно прекувремениот, ја зацврстува несигурноста и очајот на луѓето и го покачува степенот на отуѓување. Овие тенденции доведуваат до криза на *идентитетот* на претпријатието и компанијата. Со право се поставува прашањето: „Како да се припаѓа на едно претпријатие за кое не знаеме кому тоа припаѓа, значи кога не знаеме за кого работиме и на кого тоа претпријатие ќе му припаѓа по две години?“ Недостатокот на идентитетот на претпријатието има директна последица врз чувството на припадност и со тоа директно или индиректно влијае и врз степенот на отуѓување на вработените во претпријатието или компанијата.

КРАТОК ОСВРТ НА ЕКСПЛОАТАЦИЈАТА И ОТУЃУВАЊЕТО НА РАБОТНИЦИТЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Општествената нееднаквост на работниците и вработените нагло е зголемена во периодот на „транзиција“ на земјите на поранешна Југославија, (се разбира тука вклучувајќи ја и Република Македонија) и за кои, поред другото, е карактеристичен процес на *деиндустријализација* (распаѓање на големите фабрики и трговски компании) и која ја изнедри новата категорија на работници наречени „стечајци“. Моделот на приватизација во периодот на „транзиција“ во Република Македонија на овие фабрики и компании е наречен „шок терапија“, што фактички значеше нивно обезвредување без минимум на култура на

одговорност на „новопечените богаташи“ -бивши директори лојални на авторитарската и патримонијалната моќ (пластично опишана од Макс Вебер во *Стопанството и општеството*) и со нејзина поддршка поевтино да ги купат, покрај резервната армија на невработени, ја зголеми конкуренцијата на пазарот на трудот. Тој модел на приватизација ја отвори вратата на организираниот криминал и слободно може да се нарече *кражба* или *пљачка*, така како своевремено Прудон ја нарекол приватната сопственост. Тоа доведе до висок степен на отуѓување преку рушењето на четирите столба на животната зграда: 1) губење на работното место и постојаното вработување, со што работникот се отуѓува од својата генеричка суштина-трудот и без можност да се потврдува како слободно човеково битие; 2) разурнување на семејството-индикатор зголемена стапка на развод на бракови и самохрани родители; 3) кинење на пријателските врски меѓу порано вработените (на пример истражувањето што го реализирав со моите соработници во 1998 година за Општествената структура и мобилност во Македонија со репрезентативен и адекватен примерок – 2100 анкетирани, покажа дека една третина од анкетираниите нема ниту еден пријател) и 4) разурнување на вредносниот систем и губење надеж за подобар живот.

Владеачката партократска политичка елита во Република Македонија, под владеење на коалицијата на партии ВМРО ДПМНЕ и ДУИ, економската стабилност и раст, но и намалуваето на енормната невработеност насочуваше да ги решава претежно преку привлекување на странски инвестирања, нудејќи „најповолни услови за инвестирање“ меѓу кои може да се спомнат „ослободување од додадена вредност и други давачки кон државата“, но и нудење на „образована и евтина работна сила“ (*sic!*) и преку организирани повеќекратни и повеќегодишни *road shows* во повеќето земји речиси на сите континенти на планетава. Резултатот на оваа владина *road show* политика на привлекување на странски инвестиции не е многу видлив, со исклучок на одредено намалување на стапката на невработеност, но со нагласена *експлоатација* на вработените во странските компании во Македонија, бидејќи тие се мошне ниско платени и со воведена деспотска дисциплина од надгледувачи-домашни „подофицири“ на трудот онака како Маркс ги опиша во *Капиталот*. На тој начин странските компании остваруваат *екстранпрофит*, се одлива капиталот, односно новосоздадената вредност од Република Македонија во странство, додека стандардот на нејзиното население во не е подобрен. Оваа тенденциска правилност на странското инвестирање и резултатот од тоа многу пластично го покажа истражувањето на Питер Еванс со неговите соработници. Имено, ова истражување, кое е реализирано кон крајот на седумдесетите години на минатиот век во Бразил (книгата ја насловил *Dependent Development: The Alliance of Multinational, State, and Local Capital in Brazil*, Princeton University Press, Princeton, 1979) покажа дека бразилските врвни економски и политички водачи биле тесно испреплетени со некои од светските најмоќни мултинационални компании, од кои многу со седиште во САД. П. Еванс, врз основа на резултатите од истражувањето, заклучил дека

оваа „тројна алианса“ на бразилската влада, бразилската економска елита и мултинационалните компании го обликувале бразилскиот развој на начин што ја насочуваше добивката (новоостварената вредност) кон богатите и моќните во Бразил. Најголемиот дел од населението во Бразил имало маргинална полза или воопшто неа ја немало и било подложно под интезивна владина репресија со цел кај него да влее страв и да го спречи неговиот отпор (наведено според Ragin, 1994: 5).

Така, во овој обобен неолиберализам и во општествата на „транзиција“ изгледа дека човекот треба да е среќен ако има вработување, макар и да е сурово експлоатиран, да е несигурно работното место и во постојано стравување да него изгуби (на пример, рударите и текстилните работнички во Република Македонија кои работаат под деспотска дисциплина и контрола за што не смеат да зборуваат, а не и да протестираат). Денес поимите „отуѓување“, а уште повеќе „експлоатација“ не исчезнуваат само во јавниот дискурс, туку и во стручната, научната и хуманистичка литература. Место тие поими се употербуваат оксиморони каков штот е терминот „човеков капитал“. Тоа значи дека оние кои работната сила ја опишуваат со изразот „човеков капитал“ настојуваат себе си и работниците да ги убедат дека секој од нив со работната сила во себе носи „капитал“ и ако не успеат во работата и во својата кариерна маршрута (патека) треба да се окриват самите себе, а не оние општествени сили кои до тоа доведоа. Се разбира дека ова не спаѓа во либералната општествена теорија, туку во либералистичката идеологија на доцниот капитализам.

НАМЕСТО ЗАКЛУЧОК

Марковата теорија на отуѓувањето и разотуѓувањето, иако во современата теорија за општеството е запоставена, сепак таа е мошне актуелна од неколку гледни точки: прво, Маркс бил уверен дека трудот преставува генеричка суштина на човекот и дека трудот е примарна и најважна дејност на човекот и преку трудовата дејност може да се реализира како човек кога оваа негова дејност е слободна; второ, човекот е природно и општествено суштество и само во заедница со други луѓе може да произведува за да ги задоволува своите потреби; трето, во производите на својот труд човекот се предметува и се потврдува како родно суштество кое знае да произведува на секој вид; значи универзално и на производите да му даде адекватна мерка, но да создава добра и по законот на убавото; четврто, во одредени општествени односи како што се оние во капиталистичкиот начин на производство, трудот на човекот-работникот се јавува како надворешен, како принуда, бидејќи производите на неговиот труд не му припаѓаат нему, туку на друг- тие се отуѓуваат од него и ги задоволуваат потербите на овој друг човек; пето, во овие капиталистички услови на производство не само што производите добиваат стокова форма туку и работниците се третираат како стока и се продаваат и купуваат на пазарот на трудот исто како сите други производи; шесто, стоките

кои се разменуваат со пари како општ апстрактен еквивалент во капиталистичкиот систем добиваат фетишки карактер како да се работи за општествени односи меѓу луѓето што претставува израз на високо рамниште на отуѓување и самоотуѓување; седмо, работникот не се отуѓува само од производите на својот труд, од неговата производствена дејност, туку во услови на наемен труд-капитал, тој се отуѓува од другите луѓе или речено поинаку, човек од човек се отуѓува; осмо, резултат на отуѓувањето на трудот и производите од производителите е приватната сопственост на средствата за производство; девето, поради тоа, колку работникот произведува повеќе тој толку повеќе осиромашува не само материјално туку и духовно; десето, во машинската поделба на трудот во капитализмот, работникот станува дел од машината, дел на една нејзина функција, а не на целината на производот како во мануфактурната поделба на трудот, со што тој уште повеќе се отуѓува; единаесето, царството на слободата почнува од онаа страна на материјалното производство кога трудот ќе стане слободен, но не во економската формација на општеството -капитализмот, туку во економската формација-комунизмот во која трудот на човекот ќе биде слободен и ќе се одвива вистинска хуманизација на човекот.

Маркс верувал дека „капитализмот го содржи семето на сопствената пропаст: концентрацијата на отуѓените работници во индустриските претпријатија во големи размери ќе го поттикне развојот на свеста за експлоатацијата, ќе придонесе за дефинирање на заедничките интереси и ќе го олесни создавањето на организација“, која по пат на револуција (по насилен или мирен пат), „ќе ја исфрли владеечката капиталистичка класа“ (наведено според Haralambos & Holborn, 2000: 689).

Актуелноста на Марксовата теорија на отуѓување е и денес е значајна не само поради тоа што темелниот општествен однос труд-капитал не е надминат, туку и поради тоа што речиси сите основни општествени проблеми кои се случуваа во периодот кога творел К. Маркс (од 40-те до 80-те години на 19 век) не се надминати како што се: експлоатацијата на работниците, сиромаштвото на повеќе од една третина на населението во светот, а во некои од недоволно развиените земји и повеќе од половината население се наоѓа во таква состојба, што покажува податокот дека околу 200. 000 деца во светот годишно умираат од глад. Така и во услови на неолибералниот капитализам експлоатацијата и со тоа отуѓувањето на работниците останува една од неговите главни нерешливи противречности.

Во рамките на овој тип капитализам, модерните општества се карактеризираат со три видови на криза кои се меѓусебно поврзани: 1) криза на трудот и во трудот, криза на вработување и плаќање; 2) криза на идетитетот на претпријатието и 3) криза на образованието. Кризата на и во трудот доведува до флексибилност и несигурност на работа и на работното место на работниците, што претставува глобален феномен, но и до создавање на нова социјална категорија на работници, наречена прекаритет, што ја опишаа низа социолози и економисти, меѓу кои Пјер Бурдије и Гај Стендинг. Припадниците на оваа катего-

рија работници кои привремено и на определено време се вработени трпат експлоатација и постојано се наоѓаат во стресна ситуација поради страв од отказ на работното место. Тоа доведува до деструкција и до демотивација на оваа категорија привремено вработени и веројатно до помала продуктивност. Тоа е една од главните противречности на економската политика подржана од современите политички режими: целта на несигурноста и флексибилноста на работа е да се зголеми продуктивноста на работењето, од една страна, а од друга, се врши демотивација на вработените. Низа економски, социолошки и социјално-психолошки истражувања покажуваат дека за покачување на продуктивноста, покрај стручната и образовна подготовка на вработените и добро платеното работно место, клучни фактори се *мотивацијата за работа, задоволството од работата и од односите на работното место и шансите за напредување во професионалната кариера*. Оттука, се поставува прашањето: дали со прекаритетот неолиберализмот ќе западне уште во општа и посериозна криза?

Со кризата на трудот, вработувањето и образованието посебно се погодени земјите во транзиција, особено од поранешната федерална Југославија, меѓу кои и Република Македонија: дезиндустријализација, моделот на приватизација и организираниот криманал подржан од автократско-партиските режими доведе, покрај другото до зголемување на невработеноста, до губење на работните места на значителен број работници наречени „стечајци“, до несигурност на работните места и до губење на перспектива на младината- своевиден прекаритет и до остри форми на отуѓување.

Врз основа на изнесеното, јасно произлегува дека „оболениот“ неолиберален капиталистички систем не може да се излечи со палијативни мерки, како оние што ги предлага Томас Пикети во книгата *Капиталот во 21 век* – преку опорезување на десет отсто најбогати, ниту преку флексибилноста на капиталот и комуникација меѓу претпријатието и училиштето кои ги предлага Томас Филипсон во својата книга *Наследствата на капитализмот-француската криза на трудот* (Philippon, 2007), бидејќи тие не излегуваат од историскиот контекст на економската формација капитализам без разлика како таа ќе се нарекува „неолибарален капитализам“ или „постмодерен капитализам“. Неопходно е да се трага за нов тип на општество и општествен систем, без разлика како тој нов тип на општество ќе се нарекува – „нов социјализам“ (Katunarić, 2013) или „нерепресивен социјализам“ или „други социјалистички алтернативи“ (Видојевић, 2015); тип на општество во кој луѓето ќе бидат слободни и во кој тие ќе се сакаат без разлика на расна, национална, етничка и религиска припадност, бидејќи по природата се создадени тие да се сакаат, а предметите и нештата да се ползуваат, а не обратно како што е во сите периоди на претходните економски формации на општеството и посебно општествената формација на општеството која се нарекува капитализам. Вреди човек да се бори за таков нов тип на општество.

ЛИТЕРАТУРА

30

- Bindé, J. «L'avenir du temps». *Le monde diplomatique*, mars, 2002.
- Bolčić, S. *Svet rada u transformaciji – Lekcije iz savremene sociologije rada*. Beograd: Plato, 2003.
- Burdije, P. *Signalan svetla*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1999.
- Haralambos, M. and M. Holborn. *Sociology – Themes and Perspectives* (fifth edition). London: Collins, 2000.
- Husson, M. «Travailler plus pour gagner moins». *Le monde diplomatique*, Avril, 2007.
- Katunarić, V. *Svjetski antibarbarus – o uzrocima propasti bivšeg i novog socijalizma*. Zagreb: Društvo «Povijest izvan mitova», 2013.
- Маркс, К. и Ф. Енгелс. *Од раните трудови*. Скопје: Култура, 1961.
- Маркс, К. и Ф. Енгелс. *Тези за Фоербах* (од „Германската идеологија“). Скопје: Култура, 1975.
- Маркс, К. *Капиталот*, том први. Скопје: Мисла, 1975.
- Маркс, К. *Капиталот*, том трети. Скопје: Мисла, 1976.
- Маркс, К. и Ф. Енгелс. *Германската идеологија*, второ издание. Скопје: „Комунист“, 1989.
- Маркс, К. и Ф. Енгелс. *Манифест на комунистичката партија*. Скопје: Аз-Буки, 2008.
- Milić, V. „Ideja otuđenja i sociologija 50-ih i početkom 60-ih godina“. Во *Vojin Milić – Prilozi istoriji sociologije*. Sarajevo: Veselin Masleša, 1989.
- Philippon, T. *La capitalisme d'héritiers – La crise du française du travail*. Paris: Seuil, 2007.
- Ragin, Ch. *Constructing Social Research*. Thousand Oaks: Pine Forge Press, 1994.
- Sève, L. *Penser avec Marx aujourd'hui* (Marx et nous). Paris: La Dispute, 2004.
- Видојевић, З. *Порази и алтернативе – претње пустоши и етика отпора*. Београд: Завод за уџбенике, 2015.
- Živković, B. „Tržište rada više nikada neće biti isto. Prekarijat – nova obespravljena klasa i globalni fenomen“ (www.advance.hr, пристапено на 29. 11. 2016).
- <http://blogs.mediapart.fr/blog/denis-bismunt/260413> (пристапено на 3. 7. 2014).
- <http://www.advance.hr/vijesti/> (пристапено на 18. 3. 2015).

ACTUALITY OF THE MARX'S THEORY OF ALIENATION

Abstract

Although the concept of alienation is found in the doctrines which preceded the Marx's doctrine, first of all, in the classic German philosophy, the concepts of *alienation* and *practice* are crucial in the Marx's theory of society. When constituting his theory of alienation, K. Marx started by defining the man as a natural and social being which during certain historical and social periods and contexts became alienated from his essence – the labor. The conditions of private ownership over the means of production, hired labor and profit in the capitalist social formation which is characterized by the division of labor and exploitation of the worker's labor grounded on the separation of labor, result in an alienation and "fetishism of the goods". In this context Marx considers the following forms of alienation: a) alienation of the results or outcomes from one's own labor; b) alienation from the nature where one lives; c) alienation from other people; d) alienation from oneself (that is, from one's historically created possibilities). In that way Marx has comprehended the alienation as a dehumanization of the man.

Marx's solution to the problem of alienated labor is a socialist or communist society in which the means of production are communally owned and the specialized division of labor is abolished.

Taking into account that the real socialism "has experienced collapse as a failure of the modern" (Z. Baumann), on one side, and the obvious dusk of the neoliberal capitalism, on the other hand, Marx's theory of alienation becomes even more actual, especially in the countries in transition which are characterized by a high rate of unemployment and where the "post-modern capitalism" via its capital and assembly line of production using the "outsourcing" (we refer to it as to foreign investments) in a pursuit of cheap labor force, creates *extra profit* and, as a result, the exploitation and alienation of the employees in the enterprises and companies is not reduced. The present phase of capitalism is characterized by the *crisis* of, and in the labor which is followed by another two kinds of crisis: a crisis of, and in the education and a crisis of the identity of the enterprise or company.

In the context of neoliberal capitalism the crisis of the labor has also led to the creation of a new social category of workers called *précarité*(t), which is expressed through the uncertainty about getting a job and when it comes to sustaining it. It is the basic reason for alienation of this category of workers, such uncertainty at the workplace is also characteristic for the countries of transition, including the Republic of Macedonia.

Key words: essence of the human being, alienation, fetishism of the goods, neoliberal capitalism, crisis of labor and, in the labor, *précarité*.

